

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2014 | Vol. 6 | No. 1 | ISSN 1803-8220

LINEK, Lukáš (2014). Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990-2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry? *Acta Politologica* 6, 1, 24-38. ISSN 1803-8220.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990-2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry?¹

Lukáš Linek²

Abstract:

The aim of the paper is to analyze electoral volatility in the Czech Republic during the years 1990-2013; and to evaluate whether during that period electoral volatility decreased, increased or was stable. The paper distinguishes between net and overall/gross volatility. The first one uses aggregate level data from the electoral results and measures the changes in the support of the political parties in consecutive elections. The second one uses individual level data from post-election surveys and measures the overall party switching between political parties. This division allows to compare both types of electoral volatility and to evaluate their biases. Moreover, the study decomposes the electoral volatility into within-system and extra-system volatility and into block and within-block volatility. Whereas electoral volatility had been decreasing since the middle of 90's, the 2010 and 2013 elections marked a significant increase in electoral volatility. This volatility stemmed from the support for new parties and party switching within the blocks of left-wing and nonleft-wing parties.

Key words: *electoral volatility, party switching, block volatility, new parties*

Úvod

Český stranický systém býval minimálně do sněmovních voleb v roce 2010 označován za – v post-komunistickém kontextu – stabilní. V průběhu 90. let v něm došlo ke snížení počtu parlamentních stran a čtyři politické strany (ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS) kontinuálně získávaly parlamentní zastoupení. Uvedené strany navíc zůstávaly přibližně stejně velké a podstatně neměnily své programové zaměření ani pozici na levo-pravé ideologické škále [viz například Bakke, Sitter 2005; Hanley 2011; na druhou stranu Deegan-Krause, Haughton 2010]. Sněmovní volby v roce 2010 byly významným odklonem od této stability, neboť přinesly nejen ztrátu parlamentního zastoupení pro KDU-ČSL, ale i vstup dvou nových stran do Sněmovny (TOP09 a VV). Výrazné změny v podpoře politických stran přinesly i sněmovní volby v roce 2013, v nichž opět uspěly dvě nové strany (ANO2011 získalo téměř 19 a Úsvit Tomio Okamury 7 procent hlasů) a parlamentní zastoupení získalo hned sedm stran; zároveň v těchto volbách jedna ze dvou hlavních stran stranického systému (ODS) získala pouze 8 procent hlasů.

Volební výsledky minimálně pro období od roku 1996 do roku 2010 naznačují významnou míru stability ve volební podpoře stran. Tato stabilita se zároveň projevuje ve

¹ Tato studie vznikla na základě podpory Grantové agentury ČR, projekt „Zdroje, povaha a vliv politické informovanosti“ (grant č. P408/12/1474). Autor děkuje oběma recenzentům za připomínky.

² PhDr. Lukáš Linek, PhD., je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a vyučuje politickou sociologii na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Kontakt: Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, Praha 1, 110 00; email: lukas.linek@soc.cas.cz.

stabilitě územní podpory jednotlivých politických stran [viz například Kostelecký 2011]. Je nicméně otázkou, zda tato stabilita není pouze zdánlivá a zda stabilita na úrovni volebních výsledků nezakrývá mnohem větší nestabilitu na úrovni individuálního volebního chování. Stabilní volební výsledky a stranický systém totiž mohou být způsobené jak stabilním, tak nestabilním volebním chováním. Vzhledem k tomu, že volatilita volebního chování českých voličů zatím nebyla uspokojivě analyzována, je hlavním cílem tohoto článku analyzovat volby do Poslanecké sněmovny z hlediska volatility volebního chování na individuální úrovni. Díky časovému srovnání bude možné určit, zda bylo volební chování ve sněmovních volbách v letech 2010 a 2013, které přinesly podstatné změny do stranického systému, stejně volatilní jako v předchozích volbách nebo zda se opravdu jedná o určitý rozchod s relativně stabilním volebním chováním předchozí doby.

Dynamiku v podpoře jednotlivých politických stran zachycuje koncept volební volatility, která představuje změnu v podpoře politických stran mezi voliči. V obecné rovině je cílem zkoumání volební volatility zjistit, jaká část voličů hlasuje pro stejnou stranu a jaká část voličů svou preferenci mění. Podle typu dat, která jsou k výzkumu využívána, se rozlišuje čistá volatilita (*net volatility*) a celková volatilita (*gross, overall volatility*). Čistá volatilita využívá agregovaná data v podobě volebních výsledků a vyjadřuje změny v podpoře politických stran ve dvou po sobě jdoucích volbách. Celková volatilita využívá individuální data z dotazníkových šetření a vyjadřuje celkovou změnu způsobenou přesuny voličů mezi jednotlivými stranami.

Odlišnost výpočtu čisté a celkové volatility znamená, že čistá volební volatilita neodráží změny ve volebním chování na úrovni jedinců, ale odrážejí pouze celkovou míru stability volebních zisků stran. Proto by měly být údaje o čisté volební volatilitě založené na agregovaných datech interpretovány pouze jako agregované ukazatele, které ne úplně přesně odrážejí změny v individuální rovině, resp. lze je použít jako indikátor individuálního chování, ale pouze po přijetí určitých předpokladů [Bartolini, Mair 1990]. Čistá volatilita je totiž produktem mnohem větší celkové volatility, neboť voličské přesuny mezi stranami probíhají různými směry a mohou se navzájem vyrušit. Díky představení údajů o celkové volební volatilitě českých voličů pro období mezi lety 1990 až 2013 je možné porovnat údaje o celkové a čisté volební volatilitě a zhodnotit, nakolik dochází k podhodnocení celkové volatility při použití agregovaných volebních výsledků. Navíc využijí možnost dekomponovat souhrnné údaje o volební volatilitě na volatilitu způsobenou přesuny mezi etablovanými stranami a přesuny k novým stranám a na volatilitu způsobenou přesuny mezi levicovými a nelevicovými stranami a uvnitř bloků těchto stran. Díky této dekompozici bude možné lépe určit zdroje volatility a zhodnotit případnou odlišnost sněmovních voleb v letech 2010 a 2013.

Čistá volební volatilita na agregované úrovni

Nejběžněji používaným indexem pro měření čisté volatility je tzv. Pedersenův index, který měří agregovanou změnu volební podpory politických stran ve dvou po sobě jdoucích volbách [Pedersen 1979]. Tento index je vypočítáván jako polovina součtu absolutních hodnot v rozdílech podpory jednotlivých stran ve dvou po sobě jdoucích volbách. Index nabývá hodnot od nuly, což představuje situaci, kdy všechny strany získají v po sobě jdoucích volbách stejnou podporu, po sto, což znamená, že z původních stran, které získaly všechny hlasy v prvních volbách, nezískala žádná strana hlasy ve druhých volbách a všechny hlasy v druhých volbách získaly nové strany. Pedersenův index volatility byl kritizován z řady důvodů. První kritika se zaměřuje na to,

že index dává stejnou váhu změně v podpoře stran bez ohledu na to, jak velké tyto strany jsou. Pětiprocentní pokles podpory představuje něco jiného pro stranu, která měla čtyřicet procent, než pro stranu, která měla deset procent [Crewe 1985: 9]. Druhá – mnohem podstatnější – kritika spočívá v tom, že index odráží jak změny ve volebních preferencích voličů, tak změny způsobené politickými elitami v podobě odštěpování nových stran od existujících, ustavování nových stran a slučování starých stran [například Birch 2003: 121]. Klasická podoba indexu tak měří dva odlišné zdroje volatility a v důsledku je směšuje. Proto byly v poslední dekádě představeny různé způsoby, jak tento problém eliminovat.

Rozlišení volatility způsobené změnou preferencí voličů od volatility způsobené změnou volební nabídky má různé podoby. Birch [2003] například představila koncept stranického nahrazení, který představuje podíl hlasů získaných novými stranami; zároveň výpočet volatility upravila tak, aby zahrnoval pouze ty strany, které se účastnily obou voleb. Mnohem elegantnější řešení ale představuje rozlišení vnitrosystémové a vněsystémové volatility [Mainwaring et al. 2010; Powell, Tucker 2013]. Tento přístup dekomponuje celkovou úroveň Pedersenova indexu volatility na dvě složky, kdy první měří volatilitu způsobenou přesunem podpory mezi stranami, které soutěžily ve dvou po sobě jdoucích volbách, a druhý měří volatilitu, která je způsobena vstupem nových stran a zánikem starých stran. Nové strany totiž mají z definice nulovou podporu v prvních volbách, zatímco zaniklé strany mají nulovou podporu v druhých volbách.

Ať už jsou způsoby výpočtu indexu volatility jakékoli, všechny musí řešit problém, jak uchopit změny v nabídce politických stran, a tedy, jak rozpoznat nové strany od starých v situaci častých organizačních změn politických stran, jejich štěpení, slučování a přejmenování [odlišné přístupy viz Bartolini, Mair 1990; Birch 2003; Powell, Tucker 2013; Sikk 2005; Hug 2001; v češtině se tématu podrobně věnuje Šedo 2011]. Toto rozlišení nemá správné řešení a vždy bude odrážet preferenci autora ohledně toho, zda sledovat spíše stabilitu nebo nestabilitu (a často se na tomto řešení podepíše i nedostatek informací jak o organizačním vývoji politických stran, tak o podpoře jednotlivých menších subjektů).

Při výpočtu indexů čisté volatility budu využívat následující kritéria: (1.) do výpočtu zahrnout všechny strany bez ohledu na velikost; (2.) hodnoty volební podpory v po sobě jdoucích volbách srovnávat u organizačně stejných stran; (3.) v případě vytvoření koalice více stran srovnávat podporu koalice s podporou všech stran, které tvoří koalici, a to jak před, tak po volbách, jichž se tyto strany účastnily v koalici (proto například podpora Koalice v roce 2002 je porovnávána s podporou KDU-ČSL a US v letech 1998 a 2006; v roce 1998 je nutné zahrnout do výpočtu i DEU); (4.) v případě rozpadu strany jsou nově ustavené strany považovány za nové (proto například v roce 1992 jsou ODS, ODA, OH a KAN považovány za nové strany); (5.) v případě odtržení či odchodu některých politiků je nově ustavená strana považována za novou (proto jsou například v roce 1998 US a v roce 2010 TOP09 považovány za nové strany) a původní strana, pokračuje-li s původním názvem a organizací, za organizačně stejnou (například ODS v roce 1998 po odchodu řady členů k US a KDU-ČSL v roce 2010 po odchodu řady členů k TOP09); (6.) v případě sloučení stran je nově ustavená strana považována za novou pouze tehdy, když použije zcela nové jméno; (7.) v případě, že došlo v období mezi volbami k několika různým změnám v názvech stran a jejich organizaci v důsledku slučování a rozpadání, jsou nově ustavené strany považovány za nové [obdobně viz Birch 2003: 185-186].

Tabulka 1 prezentuje údaje o volební volatilitě ve sněmovních volbách, a to jak pomocí klasického Pedersenova indexu, tak i pomocí jeho dekompozice na vnitrosystémovou

a vněsystémovou složku. Pedersenův index volební volatilita od roku 1992, kdy dosáhl velmi vysokých hodnot především v důsledku rozpadu OF, klesal.³ V roce 1996 dosáhl hodnoty 30, v roce 1998 již pouze 18 a od té doby byl stabilní až do voleb v roce 2010, v nichž došlo ke zdvojnásobení jeho hodnoty. Sněmovní volby v roce 2010 tak znamenaly významný odklon od předchozích nižších hodnot a zvýšená volatilita pokračovala i ve sněmovních volbách v roce 2013. Celkově jsou hodnoty volatilita v českých volbách v mezinárodním srovnání vysoké, nicméně při srovnání pouze se státy ze střední a východní Evropy jsou nízké [Mainwaring 2010; Powell Tucker 2013].

Tabulka 1: Čistá volební volatilita ve volbách do České národní rady a Poslanecké sněmovny v letech 1992-2010 (Pedersenův index volební volatilita a jeho dekompozice)

	1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013
čistá volatilita celkem (Pedersenův index)	62	30	18	16	19	39	38
vnitro a vněsystémová volatilita							
vnitrosystémová volatilita	8	16	8	12	16	17	16
vněsystémová volatilita	55	15	11	4	4	22	22
podíl vněsystémové volatility	87	48	58	25	20	56	56
bloková a vnitrobloková volatilita (levice vs. ostatní)							
vnitrobloková	54	15	13	13	14	31	37
mezibloková	8	15	5	4	5	7	1
podíl meziblokové volatility	14	50	29	24	28	19	2

Zdroj: Statistické ročenky ČSÚ za jednotlivé roky; vlastní výpočty.

Úroveň vnitrosystémové volatilita, tedy souhrn změn volební podpory mezi stranami, které se účastnily obou srovnávaných voleb, vykazovala zpočátku nepravidelný trend (nárůst v roce 1996, pokles v roce 1998), nicméně od roku 1998 jeho hodnota postupně rostla, až v roce 2006 přesáhla do té doby nejvyšší hodnotu z roku 1996. V dalších volbách v letech 2010 a 2013 již vnitrosystémová volatilita dále nerostla. Zvýšená úroveň čisté volatilita v letech 2010 a 2013 tak vzhledem ke stagnaci vnitrosystémové volatilita v daném období nebyla způsobena změnami v podpoře hlavních politických stran, ale spíše nástupem nových stran.

Úroveň vněsystémové volatilita, tedy souhrn podpory nových stran a zaniknuvších stran, podstatně klesla z hodnoty 55 v roce 1992 až k hodnotám 4 v letech 2002 a 2006. Především tyto nízké hodnoty byly důvodem, proč se o českém stranickém systému mohlo hovořit jako o stabilním. Nízké hodnoty vněsystémové volatilita totiž znamenají, že nedochází k podstatnému nárůstu podpory nových stran a opuštění scény u starých stran. Tyto nízké hodnoty jsou tak důsledkem organizační stability stranického systému a trvalé přítomnosti ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS v Poslanecké sněmovně. V roce 2010 nicméně došlo k dramatickému nárůstu vněsystémové volatilita, která poprvé od roku 1992 převýšila hodnoty vnitrosystémové volatilita; na stejné úrovni zůstala vněsystémová volatilita i v roce 2013.

³ V případě, že bychom využili odlišný přístup k určení nových stran a ODS, ODA, OH a KAN považovali za nástupnické strany OF, by v roce 1992 klesl index volební volatilita z 62 na 16. V takovém případě by bylo možné hovořit o relativně stabilním vývoji v podpoře jednotlivých stran.

Zatímco více než polovinu vněsystémové volatility v letech 1992 a 1996 mělo na svědomí zanikání stran, tak od roku 1998 tvoří vněsystémovou volatilitu převážně nárůst podpory nových stran. Úspěšné nové strany byly nicméně ustavené převážně odštěpením z etablovaných stran jako například US v roce 1998 a TOP09 v roce 2010, čímž je jejich vněsystémovost částečně narušována. Ačkoli je přítomnost nových stran trvalým rysem českého stranického systému, až do roku 2010 byla tato přítomnost spíše okrajová [viz Hanley 2011]. Ve volbách v roce 2013 uspěly další nové strany a vzorce z voleb 2010 tak byly zachovány.

Dekompozice souhrnného indexu volatility na vnitrosystémovou a vněsystémovou složku není jedinou možností, jak celkový index dekomponovat. Bartolini a Mair [1990] adaptovali Pedersenův index pro účely analýzy volatility mezi bloky stran (na rozdíl od původního zaměření na jednotlivé strany). Tito autoři totiž pro své výzkumné účely považovali volatilitu mezi stranami uvnitř například levicového bloku stran za odlišnou od volatility mezi stranami různých bloků.⁴ Proto rozlišili volatilitu vnitroblokovou a meziblokovou. Díky rozčlenění na levicové a nelevicové strany⁵ lze sledovat, jak velká část volatility je způsobena změnou podpory mezi levicovým a nelevicovým blokem stran a změnou podpory stran uvnitř těchto bloků (hodnoty této dekompozice obsahuje spodní část Tabulky 1).

Výpočty meziblokové a vnitroblokové volatility z hlediska levicových a ostatních stran odhalují, že velká část volatility v podpoře stran je způsobena změnou v podpoře stran uvnitř levicového bloku a bloku ostatních stran. Na meziblokovou volatilitu, která udává změnu v podpoře jednotlivých bloků, připadá přibližně jedna čtvrtina celkové volatility. Pouze v roce 1996 dosahovala mezibloková volatilita poloviny celkové, což bylo způsobeno převážně nárůstem podpory ČSSD. Po turbulentním období krystalizace stranického systému nastalo od roku 1996 relativně stabilní období, pro nějž jsou vedle nižších hodnot celkové volatility typické i relativně nízké hodnoty meziblokové volatility. To naznačuje relativně stabilní míru podpory levicových a nelevicových stran. V letech 2010 a 2013 došlo k výraznému nárůstu vnitroblokové volatility. Ta byla v obou volbách převážně způsobena změnou podpory mezi nelevicovými stranami (v roce 2010 pokles podpory ODS, KDU-ČSL a SZ a nárůst podpory TOP09 a VV; v roce 2013 pokles podpory ODS, TOP09, Suverenity a nárůst podpory ANO2011 a Úsvitu přímé demokracie), i když i změny podpory uvnitř levicového bloku nebyly malé (v roce 2010 pokles podpory ČSSD a nárůst podpory SPOZ; v roce 2013 pokles podpory ČSSD a SPOZ a nárůst podpory KSČM).

Různé výpočty čisté volební volatility a její dekompozice ukazují na několik vzorců, které sněmovní volby v letech 2010 a 2013 nabouraly. Od voleb v roce 1996, od kdy lze považovat český stranický systém za již vykrytalizovaný a relativně stabilizovaný, byly hodnoty souhrnného indexu a jeho jednotlivých složek víceméně shodné. Souhrnný index čisté volatility mírně klesal či stagnoval, vněsystémová volatilita byla nepatrná a mezi levicovým blokem a blokem ostatních stran nedocházelo k výrazným změnám ve volební podpoře. Sněmovní volby v roce 2010 ale představují výrazný rozchod s touto stabilitou, což potvrdily i volby v roce 2013. Nejenže v nich došlo ke zdvojnásobení čisté volební volatility, zároveň

⁴ Mair [1997] dokonce hovořil o tom, že volatilita mezi stranami jednoho bloku je volatilitou mezi „přáteli“, zatímco volatilita mezi bloky je volatilitou mezi „nepřáteli“.

⁵ Za levicové strany považují ČSSD, KSČM, LB, H/DŽJ, ČSS, ČSNS, ČDF, HSS, D92, SDL, NSS, HA, ČSDH, SDS, SPOZ a LEV21. SZ je řazena mezi nelevicové strany, i když je možné namítnout, že především v 90. letech by bylo možné jí označit za levicovou stranu. Důvodem zde preferované klasifikace je zřetelná středová orientace SZ v období, kdy se jí podařilo průnik do Poslanecké sněmovny v roce 2006 a kdy její podpora mohla alespoň částečně ovlivnit hodnoty jednotlivých indikátorů.

tato volatilita byla způsobena převážně úspěchem nových stran. Zvýšení volatility v letech 2010 a 2013 pouze minimálně souvisí se změnou podpory levicového a nelevicového bloku a je převážně sycen změnami v podpoře stran uvnitř jednotlivých bloků.

Ačkoli Pedersenův index a jeho různé dekompozice vypovídají o změnách na agregované úrovni, mají v sobě zabudován požadavek ohledně vypovídání o individuálním chování. Bartolini a Mair [1990: 20] tvrdili, že zahrnutí dělitele do výpočtu má smysl pouze z hlediska perspektivy, která předpokládá, že agregované údaje nějak vypovídají o souhrnu individuálních změn. Základním předpokladem většinou je, že index představuje minimální podíl voličských přesunů: bez určitého podílu individuálních přesunů by totiž nemohla nastat určitá agregovaná změna. K tomu, aby index volatility mohl vypovídat o minimálním nutném podílu individuálních přesunů, by měl ale zahrnovat i údaje o volební neúčasti. Přechody mezi účastí a neúčastí totiž představují volatilitu stejně jako přesuny podpory mezi stranami, zvláště tehdy, když se nové straně podaří mobilizovat významnou část bývalých nevoličů.⁶ Vzhledem k těmto nedostatkům indexů čisté volební volatility z hlediska jejich schopnosti vypovídat o individuálním chování přistoupím v další části ke zkoumání celkové volební volatility, která je založena na datech z individuální úrovně.

Celková volební volatilita: přesuny voličů na individuální úrovni

Povolební dotazníková šetření poskytují možnost zmapovat, zda jedinci hlasují pro stejné nebo různé strany ve dvou po sobě jdoucích volbách. Proto budu v této části prezentovat údaje o volatilitě a stabilitě volebního chování na základě individuálních voličských přesunů. Na jejich základě je možné vypočítat celkovou volatilitu. V analýzách jsou využívána data z dotazníkových šetření z let 1992, 1996, 1998, 2002, 2006, 2010 a 2013. V roce 1992 byla data sebrána agenturou STEM (Ekonomická očekávání a postoje 1992); v ostatních letech data sebralo CVVM a vždy se jednalo o povolební šetření (červen 1996, červen 1998, červen 2002, červen 2006, červen 2010, listopad 2013). Sběr dat probíhal ve všech případech na základě kvótního výběru. Počty případů v jednotlivých šetřeních byly 1100 (1992), 889 (1996), 2035 (1998), 944 (2002), 2002 (2006), 1857 (2010) a 1653 (2013).

Při výpočtu voličských přesunů a celkové volební volatility je nutné přistoupit na řadu předpokladů a analytických zjednodušení. Dotazníková šetření nejsou perfektními nástroji pro měření toho, pro jakou stranu volič hlasoval. Zaprvé údaje z dotazníkových šetření nereprezentují úplně přesně podporu stran ve volbách, a to především kvůli nadhodnocování volební účasti a podpory některých stran v důsledku zkreslení výběru a chybného odpovídání. Chybné odpovídání se netýká pouze volební účasti, ale především nadhodnocování konzistence hlasování v po sobě jdoucích volbách [viz například van der Eijk, Niemoller 1979]. Při analýze dotazníkových šetření je nicméně nutné tuto nepřesnost akceptovat a informace v datových souborech brát jako pravdivé (za předpokladu, že neexistují validizační studie, které dokážou redukovat nepřesnosti ve volební účasti, [viz například Ansolabehere, Hersh 2012; Burden 2000; Belli et al. 1999; Karp, Brockington 2005]).

Jednou z možností, jak řešit problém se zkreslením výběru je vážit datové soubory

⁶ Různé indexy čisté volatility se změnami v úrovni volební účasti a přechody voličů mezi účastí a neúčastí nepočítají (přehled různých indexů volatility v češtině poskytuje Šedo [2011]). Důvodem je skutečnost, že tyto indexy byly konstruovány s cílem sledovat stabilitu stranického systému a nikoli s cílem sledovat stabilitu volebního chování. Navíc tyto indexy byly vytvořeny pro analýzu stabilních západoevropských demokracií v období druhé poloviny 20. století, kdy volební účast v těchto zemích byla velmi stabilní.

tak, aby odrážely volební výsledky. Tato strategie vyžaduje konstrukci vah, které by zohlednily výsledky jak současných, tak předchozích voleb. Rozhodl jsem se pro strategii, která se vážení podobá, nicméně využívá sofistikovanější přístup. Představme si kontingenční tabulku s voličskými přechody odhadnutými na základě dotazníkového šetření. V této tabulce jsou v různé míře nadhodnoceny a podhodnoceny informace o celkové podpoře stran a neúčasti jak v současných, tak v minulých volbách (marginální četnosti v řádcích a sloupcích se liší od skutečných hodnot). Z oficiálních výsledků voleb jsou nicméně známé přesné výsledky v obou volbách. Metoda, kterou používám, je schopná „přepočítat“ vzorce voličských přechodů uvnitř tabulky podle přesných volebních výsledků. Tato metoda je založena na tzv. minimalizaci informační divergence v kontingenčních tabulkách. Tuto metodu představili v sociálně-vědním výzkumu Kostelecký a Čermák [2003], kteří zároveň vytvořili program LOCCONTINGENCY, který je v podobě excelovského skriptu veřejně dostupný.⁷

Další dva nedostatky analýzy voličských přesunů na individuální úrovni jsou zčásti podobné těm při výpočtech volatility na agregované úrovni. V datových souborech nebývají zaznamenávány hlasy pro menší strany a tyto hlasy bývají seskupeny do kategorie ostatních stran. Proto je nutné přistoupit na to, že údaje o voličských přesunech nemohou být získány pro všechny kandidující strany. Pro výpočty celkové volatility jsem se rozhodl seskupit údaje pro strany, které ve volbách získaly méně než 3 procenta hlasů, do kategorie ostatních stran (tak je to ostatně běžné i při výpočtech agregovaných hodnot volatility [viz například Bartolini, Mair 1990; Powell, Tucker 2013]).⁸ Tato strategie vede k mírnému nadhodnocení stability hlasování pro ostatní strany. Zároveň výpočty voličských přesunů nemohou zahrnout prvovoliče a voliče, kteří od minulých voleb zemřeli. Mezi volbami se čtyřletým intervalem dochází přibližně k sedmi až desetiprocentní změně ve složení elektorátu pouze kvůli těmto dvěma demografickým změnám. Výpočty celkové volatility nicméně musí prvovoliče vyloučit z analýz, neboť se nemohli zúčastnit předchozích voleb.

Čtvrtým významným problémem je existence chybějících odpovědí. Jejich počet se v českých povolebních studiích pohybuje v případě volby strany v současných volbách v rozmezí 3 až 9 procent a v případě volby strany v minulých volbách v rozmezí 7 až 15 procent. Existují dvě možnosti, jak s tímto problémem zacházet. První možností je tyto případy vyloučit z analýzy. Druhou možností je považovat respondenty, kteří na otázky ohledně volební účasti a volby strany neposkytnou odpověď, za nevoliče. Tato druhá strategie vychází ze zjištění některých validizačních studií, podle nichž ti respondenti, kteří odpovědí na otázku ohledně volební účasti kladně, ale pak nejsou schopni jmenovat stranu, nadhodnocují s vyšší pravděpodobností svou volební účast, a tedy nepravdivě informují o své volební neúčasti. Při zde prezentovaných výpočtech využívám druhou strategii. Výsledky se téměř vůbec neliší v závislosti na použité strategii zacházení s chybějícími hodnotami (například pro rok 2010

⁷ Vzhledem k dostupnosti informací o voličských přesunech z exit-pollového šetření v roce 2010 [SCaC 2010], bylo možné provést srovnání mých výsledků o voličských přesunech (a jejich přepočtu pomocí programu LOCCONTINGENCY) s exit-pollovými. Pro rok 2010 se moje údaje o voličských přesunech pouze nepatrně odlišují od přesunů voličů, které reportovala agentura SCaC na základě exit-pollových výzkumů. Agentura SCaC například uváděla, že v roce 2010 hlasovalo pro stejnou stranu jako v roce 2006 65 procent voličů ČSSD, 60 procent voličů KDU-ČSL, 82 procent voličů KSČM a 51 procent voličů ODS. Na základě mých výpočtů tato čísla bylo 67, 57, 82, 52.

⁸ Od této strategie jsem se odchýlil pouze při výpočtech voličských přesunů mezi roky (1.) 1996 a 1998, neboť v datovém souboru nebyla přítomna informace o podpoře DŽJ v roce 1996, (2.) 1992 a 1996, neboť v datovém souboru bylo velmi málo voličů HDŽJ, OH a SČPŽR; a (3.) mezi roky 1990 a 1992, neboť v datovém souboru bylo velmi málo voličů HDŽJ, SČPŽR a SZV.

se hodnoty v jednotlivých buňkách tabulky voličských přesunů odlišují maximálně o jednu desetinu procentního bodu a celkový podíl stabilního hlasování dosáhl v roce 2010 podle první strategie 29,4, zatímco podle druhé, zde používané strategie 29,1).

Celková volatilita sledovaná na individuální úrovni má několik složek [viz Butler, Stokes 1971; Crewe, Denver 1985; Lane, Ersson 1997]. Běžně bývají vypočítávány následující indikátory: (1.) voličské přechody mezi stranami (podíl voličů účastnících se obou voleb, kteří změnili stranu); (2.) přechody mezi stranami a přechody mezi účastí a neúčastí (podíl všech oprávněných voličů, kteří přecházejí mezi stranami a mezi účastí a neúčastí); (3.) všechny změny (podíl všech oprávněných voličů, kteří přecházejí mezi účastí a neúčastí a mezi stranami, a nově oprávněných voličů a voličů, kteří od minulých voleb zemřeli).

Ačkoli tyto indikátory poskytují relativně solidní přehled o volatilitě volebního chování, rozhodl jsem se volební chování z tabulek o voličských přesunech prezentovat v doplněné podobě (a neprezentovat údaje o tzv. všech změnách). Základní logika vychází z toho, že chování voličů ve dvou po sobě jdoucích volbách lze rozlišit na čtyři základní typy: (1.) stabilní voliče jedné strany; (2.) stabilní nevoliče, kteří nehlasovali v ani jedné z obou voleb; (3.) nepravidelné voliče, kteří se zúčastnili pouze jedné z obou voleb; a (4.) neloajální voliče, kteří se zúčastnili obou voleb, ale změnili stranickou preferenci. Zatímco první dva typy představují stabilitu a kontinuitu, další dva typy znamenají nestabilitu a změnu. Zároveň uvádím podíl voličských přechodů jako podíl na voličích, kteří se účastnili obou voleb (viz Tabulka 2, která sumarizuje voličské přechody mezi volbami od roku 1992 do roku 2013).⁹

Tabulka 2: Celková volební volatilita ve volbách do České národní rady a Poslanecké sněmovny v letech 1992-2010 (souhrnné údaje o volatilitě, sloupcová procenta)

	1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013
stabilita – žádný přechod	20	46	56	63	63	54	55
stabilní podpora jedné straně	19	34	42	41	36	29	27
stabilní neúčast	1	11	15	22	27	25	28
změna – všechny přechody	80	54	44	37	37	46	45
přechod mezi účastí a neúčastí	16	16	20	24	23	22	21
volič – nevolič (demobilizovaný volič)	14	12	11	20	8	12	12
nevolič – volič (mobilizovaný volič)	2	4	9	4	15	10	9
přechod mezi stranami	64	38	23	13	14	23	23
celkem	100	100	100	100	100	100	100
přechod mezi stranami jako podíl mezi voliči v obou volbách	77	53	36	24	28	44	47
stabilní podpora jedné straně jako podíl na aktuálních voličích	23	45	56	71	55	47	45
přechod mezi stranami jako podíl na aktuálních voličích	74	50	31	22	22	37	39

Zdroj: Česká volební studie 1998, 2002, 2006 a 2010; povolební šetření CVVM 7-1996; Ekonomická očekávání a postoje 1992.

⁹ Při výpočtech celkové volatility využívám stejnou logiku kódování nových stran jako v případě výpočtu čisté volatility. Rozdíly vznikají pouze kvůli nedostatečným informacím o podpoře malých stran, které jsou v dotazníkových šetřeních zahrnuty do kategorie ostatních stran.

První tři řádky tabulky uvádějí informace o stabilitě volebního chování ve dvou po sobě jdoucích volbách. Tato stabilita může mít dvě podoby: hlasování pro stejnou stranu a opakovaná neúčast ve volbách. Údaje v tabulce naznačují postupnou stabilizaci volebního chování od voleb v roce 1992. V druhé polovině 90. let měla stabilní volební chování přibližně polovina oprávněných voličů. Ve volbách v letech 2002 a 2006 svou volbu z předchozích voleb zopakovaly více než tři pětiny všech oprávněných voličů. V následujících volbách v letech 2010 a 2013 podíl stabilního volebního chování klesl přibližně o deset procentních bodů.

Nárůst stability až do voleb v roce 2006 byl primárně způsoben nárůstem stabilní volební neúčasti. Zatímco v roce 1992 byl podíl stabilních nevoličů minimální vzhledem k téměř stoprocentní volební účasti v roce 1990, tak s každými dalšími volbami docházelo k nárůstu podílu této skupiny. Od voleb v roce 2002 se přibližně jedna čtvrtina všech oprávněných voličů opakovaně neúčastnila voleb. Volby v roce 2010 a 2013 nebyly v tomto ohledu žádnou výjimkou. Naopak podíl stabilních voličů jedné strany procházel odlišnou trajektorií. Podíl stabilních voličů jedné strany postupně v průběhu 90. let narůstal a ve volbách v letech 1998 a 2002 hlasovalo pro stejnou stranu opakovaně 40 procent oprávněných voličů. Od této doby podíl stabilních voličů jedné strany klesá: v roce 2010 hlasovalo pro stejnou stranu jako v předchozích volbách necelých třicet procent oprávněných voličů a v roce 2013 o další dva procentní bod méně.

Zaměříme nyní pozornost na vývoj nestabilního volebního chování, které zahrnuje nejen přechody mezi stranami, ale i přechody mezi účastí a neúčastí. Celkový podíl volatilního volebního chování postupně klesal, nicméně od voleb v roce 2010 vzrostl k hodnotám typickým pro 90. léta.¹⁰ Tento trend ale odráží dva protichůdné pohyby. Na jedné straně mírně vzrůstal podíl voličů, kteří přecházeli mezi účastí a neúčastí (z 16 procent v letech 1992 a 1996 na 20 procent v roce 1998 a až k 22 až 24 procentům v letech 2002 až 2010). Na druhé straně klesal podíl voličů, kteří ve dvou po sobě jdoucích volbách hlasovali pro odlišné strany (z více než 38 procent v roce 1996 na 23 procent v roce 1998 a až k 13 až 14 procentům v letech 2002 a 2006); v letech 2010 a 2013 nicméně došlo k významnému nárůstu podílu voličských přesunů. Celkově tyto údaje ukazují, že nárůst volatility ve volbách v letech 2010 a 2013 byl způsoben spíše přesuny podpory mezi různými stranami, zatímco přesuny mezi volební účastí a neúčastí byly na dlouhodobé úrovni.¹¹

Spodní část tabulky prezentuje nejčastěji udávanou míru volební volatility, a to počet voličů, kteří hlasovali pro odlišnou stranu, uváděný jako podíl těch, kteří se účastnili obou voleb. Přesouvání podpory mezi stranami bylo typické do voleb v roce 1996, neboť tehdy více než polovina účastníků voleb změnila stranu, pro kterou hlasovali. Od té doby podíl přechodů mezi stranami klesá a v letech 2002 a 2006 přibližně čtvrtina účastníků po sobě jdoucích voleb hlasovala pro různé strany; v letech 2010 a 2013 to nicméně byl už více než každý druhý z pěti.¹²

¹⁰ Podíl přechodů mezi stranami a účastí a neúčastí byl v Česku v uplynulých dvaceti letech na mnohem vyšší úrovni než v letech 1950 až 1994 v západní Evropě. V daném období v těchto zemích dosahovala průměrná hodnota 24 procent a byla v rozmezí 8 až 37 procent [Lane, Ersson 1997: 184]; v ČR byla minimální hodnota 37 procent v letech 2002 a 2006 a v ostatních letech se blížila či překonala 50 procent.

¹¹ Přestože by nové strany TOP09 a VV ve volbách uspěly i bez toho, že by se jim ve volbách podařilo mobilizovat i jediného bývalého nevoliče, a získaly by více než pět procent hlasů, tvořily jejich zisky mezi nevoliči dvacet (TOP09) až třicet (VV) procent jejich celkové podpory. Selektivní mobilizace nevoličů tak podstatně přispěla k čisté volatilitě, která vypovídá o změně v agregovaných výsledcích.

¹² Podíl přechodů mezi stranami byl v Česku v uplynulých dvaceti letech na mnohem vyšší úrovni než v letech 1950 až 1994 v západní Evropě. V daném období v těchto zemích dosahovala průměrná hodnota 18 procent

V této části tabulky uvádím ještě údaje o podílu stabilních voličů jedné strany a o podílu voličů, kteří přecházejí mezi stranami, na celkovém počtu účastníků voleb. Ve volbách v letech 1998 až 2006 mohly politické strany počítat s tím, že více jak polovina voličů bude hlasovat opakovaně pro stejnou stranu jako minule; v letech 2010 a 2013 pro stejnou stranu jako minule hlasovalo přibližně 47, resp. 45 procent voličů. Zbýlá část voličů se předchozích sněmovních voleb buď neúčastnila, nebo hlasovala pro jinou stranu.

Analýza celkové volatility na základě individuálních dat tedy naznačuje, že celková volatilita volebního chování byla trvalým rysem volebního chování českých občanů. Postupně od roku 1998 klesá podíl oprávněných voličů, kteří opakovaně hlasují pro stejnou stranu, a v posledních dvou volbách méně než tři z deseti oprávněných voličů hlasovali pro stejnou stranu. Zároveň téměř čtvrtina oprávněných voličů přechází mezi účastí a neúčastí. A další necelá čtvrtina voličů přechází mezi stranami. Přestože volatilita byla trvale přítomná v českém volebním chování, přinesly volby v roce 2010 její podstatný nárůst. Oproti volbám v letech 2002 a 2006 došlo téměř ke zdvojnásobení podílu voličů, kteří hlasují pro odlišné strany.

Nejen velikost změny je důležitá; neméně podstatný je i směr přesunu volební podpory. Přesun podpory od etablovaných stran k novým nebo od levicových stran k pravickým je z hlediska volebních výsledků, ale i způsobů vysvětlování volebního chování, významnější než například přechod od jakékoli strany k neúčasti nebo přechod mezi stranami ze stejné části politického spektra [Crewe 1985: 13]. Proto se nyní zaměřím na dekompozici celkové volatility na vnírosystémovou a vněsystémovou a na meziblokovou a vnitroblokovou volatilitu dle programového zaměření stran.

Při této dekompozici přináší problémy souhrnná kategorie ostatních stran. V této kategorii jsou totiž zahrnuty všechny ostatní strany, které nedosáhly tří procentní volební podpory nebo pro ně nebyly v dotazníkových šetřeních dostupné informace (viz poznámka pod čarou 6). Proto nelze identifikovat (1.) malé strany, které oproti minulým volbám zanikly nebo které se nově účastnily voleb; a (2.) malé levicové a nelevicové strany. Při výpočtu vněsystémové a vnírosystémové volatility a meziblokové a vnitroblokové volatility zařazují do výpočtu i kategorie ostatních stran, které považují za nelevicové a etablované. V důsledku této strategie jsou výpočty meziblokové a vněsystémové volatility konzervativní. Podíly jednotlivých složek volatility jsou nicméně přibližně stejné bez ohledu na to, jak je zacházeno s kategorií ostatních stran.

Podíl vnírosystémové volatility v čase postupně klesal. Zatímco v roce 1996 přecházelo mezi etablovanými stranami 28 procent oprávněných voličů, tak od roku 1998 to bylo již pouze kolem 15 procent a v roce 2010 dokonce pouze 6 procent. V případě vněsystémové volatility jsou údaje v Tabulce 3 podhodnocené, neboť nové strany, které byly zahrnuty v kategorii ostatních stran, není možné zahrnout do výpočtu kvůli nedostatku informací. Proto se v některých letech setkáváme s nulovou vněsystémovou volatilitou, i když malé zisky některých nových stran svědčí o opaku. Toto podhodnocení vněsystémové volatility ale není vzhledem k malým ziskům těchto stran podstatné. Hodnoty vněsystémové volatility byly vyšší v roce 1996 v důsledku zániku některých stran, které uspěly v předchozích volbách (LSU, HSD-SMS). V letech 1998, 2010 a 2013 jsou hodnoty vněsystémové volatility vyšší naopak kvůli úspěchu nových stran (US, TOP09, VV, ANO2011 a Úsvit přímé demokracie). Hodnoty vněsystémové volatility pro roky 2010 a 2013 jsou ve srovnání s předchozím vývojem podstatně vyšší.

a byla v rozmezí 12 až 24 procent [Lane, Ersson 1997: 184].

Tabulka 3: Dekompozice celkové volební volatilita ve volbách do České národní rady a Poslanecké sněmovny v letech 1992-2010 (procenta na celkovém počtu oprávněných voličů)

	1992	1996	1998	2002	2006	2010	2013
vnitro a vněsystémová volatilita							
vnitrosystémová volatilita	30	28	15	13	14	6	11
vněsystémová volatilita	34	11	8	0	0	17	12
podíl vněsystémové volatility	53	27	34	0	0	72	51
bloková a vnitrobloková volatilita (levice vs. ostatní)							
vnitrobloková volatilita	55	21	12	7	9	17	18
mezibloková volatilita	8	17	11	6	6	6	6
podíl meziblokové volatility	13	45	49	45	40	28	25

Zdroj: Česká volební studie 1998, 2002, 2006 a 2010; povolební šetření CVVM 7-1996; Ekonomická očekávání a postoje 1992.

Spodní část tabulky poskytuje informace o vývoji vnitroblokové a meziblokové volatility.¹³ Volatilita mezi levicovým blokem a blokem ostatních stran klesá od roku 1996, kdy už byl stranický systém relativně stabilní. Od voleb v roce 2002 pouze šest procent oprávněných voličů hlasovalo v po sobě jdoucích volbách pro strany z obou bloků. Podíl vnitroblokové volatility klesá dokonce od voleb v roce 1992. Nejnižších hodnot nicméně vnitrobloková volatilita dosáhla v roce 2002 a od té doby roste, zvláště výrazně mezi roky 2006 a 2010. Podíl meziblokové volatility na celkové volatilitě je překvapivě vysoký. Od voleb v roce 1996 téměř polovina přesunů podpory mezi stranami představuje meziblokovou volatilitu. V důsledku nárůstu vnitroblokové volatility v letech 2010 a 2013 došlo ke snížení podílu meziblokové volatility na celkové volatilitě až k jedné čtvrtině.

Analýza vývoje celkové volební volatility a její dekompozice ukazují, že sněmovní volby v letech 2010 a 2013 byly systematicky odlišné od předchozích voleb. Vedle absolutního nárůstu celkové volatility, především v důsledku nárůstu voličských přesunů mezi stranami, byly v těchto volbách zaznamenány nejvyšší hodnoty jak vněsystémové, tak vnitroblokové volatility od poloviny 90. let. Tyto hodnoty naznačují, že ti voliči, kteří v letech 2010 a 2013 byli nespokojeni s etablovanými stranami, hledali spíše mezi ideově blízkými stranami, a to především mezi nově ustavenými. Z tohoto důvodu by tak volby v roce 2010 a 2013 nemusely znamenat významný rozchod s logikou volebního chování, která se v Česku ustavila v první polovině 90. let.

Srovnání čisté a celkové volební volatility

Nyní lze přikročit k porovnání údajů o volební volatilitě na základě výpočtu čisté a celkové volatility. Pro srovnání se nejlépe hodí Pedersenův index čisté volatility (první řádek v Tabulce 1) a podíl volatility volebního chování, který zahrnuje jak přechody mezi účastí a neúčastí, tak přechody mezi stranami (čtvrtý řádek Tabulky 2 – řádek změna – všechny přechody).

¹³ Za levicové strany jsem považoval KSČM, ČSSD, DŽJ a SPOZ. Za nelevicové strany jsem označil OF, ODS, ODA, OH, SPR-RSČ, LSU, HSD-SMS, KDU-ČSL, US, Koalici, SZ, TOP09, VV, Suverenitu, ANO2011 a Úsvit přímé demokracie.

Volatilita na individuální úrovni je mnohem větší než na agregované. Od roku 1996 je celková volatilita přibližně dvakrát vyšší než čistá volatilita (s výjimkou posledních dvou voleb). V roce 2010 došlo ke sblížení obou indexů: čistá volatilita dle Pedersenova indexu dosáhla hodnoty 39 a hodnota celkové volatility na základě individuálních voličských přesunů dosáhla 46. Obdobně blízké hodnoty byly i v roce 2013. Pearsonův korelační koeficient mezi oběma indikátory dosahuje hodnoty 0,88. Je zřejmé, že oba indikátory sledují stejný trend. Dedukovat na základě čisté volatility míru stability individuálního volebního chování tak nemusí nutně vést ke zkreslení. Mohou nicméně nastat situace (jako například v letech 2010 a 2013), kdy Pedersenův index zahrne téměř veškeré voličské přesuny, a očekávání ohledně dvojnásobné hodnoty individuálních přesunů tak bude velmi nepřesné.

Tato zjištění ohledně vývoje čisté a celkové volební volatility potvrzují výsledky výzkumu vztah mezi oběma indikátory ze západní Evropy. V závislosti na analyzovaných zemích, počtu voleb a období, pro něž jsou srovnání dělána, může vztah variovat, nicméně jedno z nejkompexnějších srovnání ukazuje, že mezi oběma mírami volatility existuje těsný vztah, neboť Pearsonův korelační koeficient dosahuje hodnoty 0,74 [Lane, Ersson 1997; obdobné údaje udává i Bartolini, Mair 1990: 27-34]. Přestože se obě míry nepohybují úplně paralelně, většinou klesají a rostou souběžně. Ersson a Lane navíc ukazují, že čistá volatilita založená na agregovaných datech je přibližně poloviční oproti celkové volatilitě založené na individuálních datech [Ersson, Lane 1998: 26].

Díky dekompozici volatility na její jednotlivé složky z hlediska etablovanosti stran a z hlediska jejich programu lze určit, proč dochází k rozdílům v úrovni čisté a celkové volatility. Zatímco vněsystémová volatilita dosahuje při obou způsobech měření přibližně stejné úrovně, tak u vnitrosystémové volatility dochází k podstatným rozdílům. V roce 1996 například výpočet vnitrosystémové volatility na základě agregovaných dat výrazně podhodnotil míru vnitrosystémové volatility (rozdíl 12 procentních bodů) a v roce 2010 jí naopak nadhodnotil (rozdíl 11 procentních bodů). Obdobný závěr lze učinit i v případě vnitroblokové a meziblokové volatility. Zatímco mezibloková volatilita dosahuje v obou typech výpočtů podobných hodnot, tak u vnitroblokové volatility dochází k jejímu nadhodnocení u výpočtů založených na agregovaných datech. V důsledku toho agregované statistiky naznačují, že volatilita probíhá primárně uvnitř jednotlivých bloků. Informace o volatilitě z individuální úrovně ale naznačují mnohem vyšší podíl meziblokové volatility.

Závěr

V této studii jsem se zaměřil na prozkoumání volební volatility ve sněmovních volbách od roku 1992. K tomu jsem využil různé indikátory volatility jak z agregované (čistá volatilita), tak z individuální úrovně (celková volatilita). Cílem tohoto zkoumání bylo zjistit, nakolik je fluktuace v hlasování pro politické strany běžnou charakteristikou volebního chování, zda byla čtenější ve fázi krystalizace stranického systému než ve fázi jeho stabilizace a zda se znovu-objevila ve volbách v roce 2010 a 2013. Zároveň díky prezentaci údajů o volební volatilitě na individuální úrovni pro dané období bylo možné porovnávat rozdíly v údajích o volatilitě získaných z individuálních a agregovaných dat.

Analýza celkové volatility prokázala nárůst volatility hlasování v letech 2010 a 2013 na úroveň let 1996 a 1998. Míru nárůstu volatility částečně zkresluje rostoucí podíl oprávněných voličů, kteří se opakovaně neúčastní voleb; tento podíl dosahuje přibližně jedné čtvrtiny oprávněných voličů. Zaměříme-li se proto na podíl voličů v obou po sobě jdoucích

volbách, kteří změnili stranu, pro niž hlasovali, je odlišnost voleb v letech 2010 ještě významnější, neboť téměř polovina voličů, kteří se účastnili voleb v roce 2006 a 2010, změnila stranu, pro niž hlasovali. Navíc přesuny mezi etablovanými stranami v roce 2010 dosahovaly pouze necelých třiceti procent, zatímco přesuny od etablovaných stran k novým více než 70 procent, což je nejvyšší podíl od počátku 90. let. Z tohoto pohledu tedy byly sněmovní volby v roce 2010 signifikantně odlišné od předchozích voleb. Sněmovní volby v roce 2013 trendy z roku 2010 potvrdily.

Pro volatilitu hlasování a její budoucí vývoj je navíc důležitý i pokles podílu jedinců, kteří opakovaně hlasují pro stejnou stranu. Zatímco na konci 90. let hlasovali pro stejnou stranu více než čtyři oprávnění voliči z deseti, tak v letech 2010 a 2013 to bylo již méně než tři z deseti. Z hlediska účastníků se voličů klesl tento podíl pod polovinu na úroveň roku 1996, v němž byly hodnoty stability nižší kvůli enormnímu nárůstu podpory ČSSD. Podíl voličů, na něž se politické strany mohou spolehnout, že pro ně budou opakovaně hlasovat, se tedy postupně snižuje a poskytuje do budoucna potenciál pro další volby, pro něž bude typická volatilita a přesuny podpory mezi stranami.

Protože nárůst volatility ve volbách v letech 2010 a 2013 je zřetelný, zaměřil jsem se na to, zda se tato volatilita týká převážně přesunů podpory mezi programově podobnými stranami nebo zda se týká přesunů podpory mezi levicovým a nelevicovým blokem stran. K tomu jsem využil rozlišení na meziblokovou a vnitroblokovou volatilitu. Oba typy volatility byly přibližně stejně běžné a navíc v čase jejich podíl klesal nebo stagnoval. Pouze v roce 2010 došlo k nárůstu vnitroblokové volatility. Celkově tedy nejsou přechody mezi levicovými a mezi nelevicovými stranami výrazně méně časté než přechody od levicových stran k nelevicovým. Znamená to, že prvky, které by mohly stabilizovat volební chování jako například třídní hlasování či hlasování dle hodnotové orientace, nemusí být dostatečně silné, neboť téměř polovina voličských přesunů tyto typy hlasování nereflektuje.

Druhým vedlejším cílem této studie bylo zjistit, nakolik se odlišují čistá a celková volatilita a nakolik tyto odlišné indikátory vyprávějí odlišný příběh ohledně volatility. Souhrnné hodnoty volatility měřené na individuální a agregované úrovni spolu výrazně souvisí s tím, že čistá volatilita bývá přibližně na poloviční úrovni celkové volatility. Usuzovat z agregovaného indexu volatility na individuální volební chování tak nutně nemusí vést ke zkreslení, počítá-li člověk s tím, že individuální volatilita bývá přibližně na dvojnásobné úrovni. Výjimku představovaly volby v roce 2010 a 2013, kdy se obě hodnoty výpočtu volatility přiblížily, a to především proto, že čistá volatilita se zdvojnásobila, zatímco celková volatilita se zvýšila pouze mírně. Čistá volatilita totiž pro volby v letech 2010 a 2013 nadhodnocovala změnu ve volebním chování oproti předchozím volbám a ukazovala, že v letech 2010 a 2013 bylo volební chování volatilnější než dokonce v roce 1996. Naopak celková volatilita naznačuje, že volby v roce 2010 byly volatilnější než předchozí, nicméně na stejné úrovni jako v letech 1996 a 1998.

Ať už použijeme jakýkoli nástroj pro měření volatility, představují volby v roce 2010 výraznou změnu oproti předchozím trendům a naznačují jakoby návrat do poloviny 90. let do fáze krystalizace stranického systému. Tuto interpretaci potvrzují i další indikátory, které se netýkají volatility hlasování jako například podíl propadlých hlasů či efektivní počet politických stran. Celkově tyto údaje naznačují nějakou formu hledání nových alternativ při hlasování.

LITERATURA

- ANSOLABEHERE, S.; HERSH, E. (2012). Validation: What Big Data Reveal about Survey Misreporting and the Real Electorate. *Political Analysis*. Vol. 20, no. 4, s. 437-459. ISSN 1476-4989.
- BAKKE, E.; SITTE, N. (2005). Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989. *Party Politics*. Vol. 11, no. 2, s. 243-263. ISSN 1460-3683.
- BARTOLINI, S.; MAIR, P. (1990). *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilization of European Electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-9552488-3-2.
- BELLI, R. F.; TRAUGOTT, M. W.; YOUNG, M., MCGONAGLE, K. (1999). Reducing Vote Overreporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring. *Public Opinion Quarterly*. Vol. 63, no. 1, s. 90-108. ISSN 1537-5331.
- BIRCH, S. (2003). *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-3339876-5-0.
- BUTLER, D.; STOKES, D. (1971). *Political Change in Britain: Forces Shaping Electoral Choice*. Harmondsworth: Penguin. ISBN 978-0-3332260-0-1.
- BURDEN, B. C. (2000). Voter Turnout and the National Election Studies. *Political Analysis*. Vol. 8, no. 4, s. 389-398. ISSN 1476-4989.
- CREWE, I. (1985). Introduction: Electoral Change in Western Democracies: A Framework for Analysis. In CREWE, Ivor; DENVER, David (eds.). *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*, London: Croom Helm, Pp. 1-22. ISBN 978-0-31224-0-981.
- CREWE, I.; DENVER, D. (eds.) (1985). *Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Croom Helm. ISBN 978-0-31224-0-981.
- DEEGAN-KRAUSE, K.; HAUGTON, T. (2010). A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990-2009. *Politologický časopis*. Vol. 17, no. 3, s. 227-241. ISSN 1805-9503.
- VAN DER EIJK, C.; NIEMÖLLER, B. (1979). Recall Accuracy and its Determinants. *Acta Politica*. Vol. 14, no. 3, s. 289-342. ISSN 0001-6810.
- ERSSON, S.; LANE, J. E. (1998). Electoral Instability and Party System Change in Western Europe. In PENNING, Paul; LANE, Jan-Erik (eds.). *Comparing Party System Change*. London and New York: Routledge, Pp. 20-35. ISBN 978-0-472-02405-6.
- HANLEY, S. (2011). Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996-2010: hledání možných příčin politického zemětřesení. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Vol. 47, no. 1, s. 115-136. ISSN 0038-0288.
- HUG, S. (2001). *Altering Party Systems. Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press. ISBN 978-0-472-20405-6.
- KARP, J.; BROCKINGTON, D. (2005). Social Desirability and Response Validity: A Comparative Analysis of Over-Reporting Voter Turnout in Five Countries. *Journal of Politics*. Vol. 67, s. 825-840. ISSN. 0022-3816.
- KOSTELECKÝ, T. (2011). Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v regionálním pohledu. In LINEK, L. (ed.). *Voliči a volby 2010*. Praha: Slon, Sociologický ústav AV ČR, str. 105-131. ISBN 978-80-7419-110-7.
- KOSTELECKÝ, T.; ČERMÁK, D. (2003). Výběrová šetření a analýza agregátních dat – diskuse

- na téma použitelnosti různých přístupů v komparativních analýzách politického chování. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Vol. 39, no. 4, s. 529-550. ISSN 0038-0288.
- LANE, J. E.; ERSSON, S. (1997). Parties and Voters: What Creates the Ties? *Scandinavian Political Studies*. Vol. 20, no. 2, s. 179-196. ISSN 1467-9477.
- MAINWARING, S.; GERVASONI, C.; ESPAÑA-NÁJERA, A. (2010). The Vote Share of New and Young Parties. Working Paper 368. The Helen Kellogg Institute for International Studies. (<http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/368.pdf>).
- MAIR, P. (1997). *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press. ISBN 978-0-198929-5-495.
- PEDERSEN, M. (1979). The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research*. Vol. 7, no. 1, s. 1-27. ISSN 1475-6765.
- POWELL, E. N.; TUCKER, J. A. (2013). Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results, New Approaches. *British Journal of Political Science* (v tisku), DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0007123412000531>. ISSN 1495-2112.
- SCAC. (2010). *Exit Poll. Závěrečná zpráva*. Praha: SCaC a SPSS ČR.
- SIKK, A. (2005): How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe. *European Journal of Political Research*. Vol. 44, no. 1, s. 391-412. ISSN 1475-6765.
- SMITH, M. L.; MATĚJŮ, P. (2011). Restratifikace české politiky. Vývoj třídně podmíněného volebního chování v České republice v letech 1992-2010. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Vol. 47, no. 1, s. 33-59. ISSN 0038-0288.
- ŠEDO, J. (2011). Vybrané problémy kvantitativního výzkumu stability stranických systémů a jejich možná řešení. *Evropská volební studia*. Vol. 6, no. 1, s. 63-74. ISSN 1801-6545.